

ISSN 2591-1201

LETNIK 2 • 2018 • ŠTEVILKA 2

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

DILEME

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Izdajatelj in založnik

Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva

Tivolska 42, 1000 Ljubljana

Glavni urednik

dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Uredniški odbor

ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija),

dr. Damjan Hancič (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov

(Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Jože Možina

(Slovenija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmič (Slovenija)

Spletni naslov

www.scnr.si

Leto izida: 2018

Redakcija te številke je bila zaključena 10. 12. 2018.

Lektoriranje in prevod povzetkov

Megamoment, d. o. o.

Oblikovanje in prelom

Inštitut Karantanija

Tisk

Nonparel, d. o. o.

Naklada

300 izvodov

Letna naročnina

25 €

Cena posamezne številke

15 €

issn 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

LETNIK 2 • 2018 • ŠTEVILKA 2

VSEBINA

Andreja Valič Zver
Dr. Tamara Griesser Pečar
– ob življenjskem jubileju

7

Razprave

Milko Mikola
Westni – celjski veleindustrialci

21

Mirjam Dujo Jurjevčič
Revolucionarno nasilje
na Bloški planoti leta 1942

59

Miha Drobnič
Delovanje taborišča Šentvid

87

Damjan Hančič
Odnos kamniške partije
do Katoliške cerkve
v prvih povojnih letih

117

Jelka Piškurić
*Upravna ureditev Ljubljane in njenih občin
v času socializma*

135

Predstavitev zgodovinskih virov

Renato Podbersič
Spomini Srečka Šuligoja iz leta 1945

157

Igor Grdina
Marksistični center zaseda

181

Recenzije

Tomaž Kladnik
*Blaž Torkar in Miha Kuhar, Zadnja bitka na Soči 1917,
Založba Mohorjeva, Celovec 2018*

205

Jelka Piškurić
*Marjeta Pisk, Vi čuvarji ste obmejni, Pesemska
ustvarjalnost Goriških brd v procesih nacionalizacije
kulture, Založba ZRC SAZU, Ljubljana 2018*

209

*Predstavitev
zgodovinskih
virov*

Prejeto: 20. 11. 2018
1.02 Pregledni znanstveni članek

Dr. Renato Podbersič¹

Spomini Srečka Šuligoja iz leta 1945²

Izvleček

V prispevku je predstavljen spominski zapis, ki ga je leta 1988 pripravil goriški duhovnik Srečko Šuligoj (1923–1997). Kot bogoslovca ga je skupaj s tedanjim goriškim nadškofom Carlom Margottijem in z nekaterimi drugimi goriškimi duhovniki v prvih majskih dneh 1945 aretirala jugoslovanska OZNA. Skupaj so jih zaprli v palačo grofov Coronini v Gorici, vendar so jih po nekaj dneh izpustili, nadškofa pa izgnali v Videm. Avtor je podrobno popisal dogajanje v tistih dneh, polnih negotovosti.

Po Šuligojevi smrti je omenjeni tipkopolis ostal pozabljen med raznim gradivom v župnijskem arhivu v Levpi. V integralni obliki je sicer že bil objavljen pod naslovom Aretacija nadškofa Margottija, sicer nekoliko spremenjen, v Koledarju Goriške Mohorjeve družbe za leto 1990. Tokrat ga objavljamo v izvirni tipkopisni obliki.

- 1 Dr. Renato Podbersič, znanstveni sodelavec, Študijski center za narodno spravo, Tivolska 42, SI – 1000 Ljubljana, renato.podbersic@guest.arnes.si.
- 2 Raziskovalni program št. P6-0380 je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

KLJUČNE BESEDE: goriška nadškofija, nadškof Carlo Margotti, duhovnik Srečko Šuligoj, jugoslovanska uprava Gorice leta 1945, spominski zapisi

Abstract

The article presents memories written in 1988 by Srečko Šuligoj (1923–1997), a priest from Gorizia. He was arrested as a theologian by the Yugoslav OZNA (Department for the Protection of the People) in the first days of May 1945 along with the Gorizian archbishop of the time Carlo Margotti and some other Gorizian priests. They were imprisoned in the palace of the Coronini counts in Gorizia; however, they were released after a few days and the archbishop was exiled to Udine. The author described in detail the events during those days which were full of uncertainty.

After Šuligoj's death, the typescript remained forgotten among various materials in the parish archives in Levpa. Although slightly altered, it had already been published in its integral form under the title *The Arrest of Archbishop Margotti* in the calendar for the year 1990 by the publishing house Goriška Mohorjeva družba. This time, we publish it in the original typescript form.

KEY WORDS: Gorizia archdiocese, archbishop Carlo Margotti, priest Srečko Šuligoj, Yugoslav administration of Gorizia in 1945, memories

Uvod

Pred leti sem v Koledarju Goriške Mohorjeve družbe za leto 1990 prebral zanimiv spominski zapis Srečka Šuligoja (1923–1997), duhovnika Škofije Koper.³ Šlo je za njegov pronicljiv opis dogodkov v Gorici ob koncu druge svetovne vojne maja 1945, ko ga je kot bogoslovca, skupaj z goriškim nadškofom Margottijem, aretirala jugoslovanska OZNA.

Pred leti pa me je duhovnik prof. Franc Kralj, dolgoletni profesor zgodovine in geografije v malem semenišču v Vipavi in nekdanji škofijski arhivar, opozoril, da se ta objavljeni Šuligojev zapis nekoliko razlikuje od tipkopisa, ki ga je on nekoč videl.

Tedanji bogoslovec Srečko Šuligoj je v tistih majskih dneh 1945 spremljal goriškega nadškofa Carla Margottija ter osebno doživel njegovo aretacijo in nenaklonjeno postopanje jugoslovanskih oblasti po vkorakanju v Gorico. Spomine, brez naslova, je zapisal februarja 1988, ko je bil dekan in župnik v Kanalu ob Soči. Natipkani so s pisalnim strojem, na štirih straneh formata A4. Smemo ugibati, da Šuligojev zapozneli zapis doživetih preizkušenj sovпада z začetki demokratičnih sprememb na Slovenskem. Dolgo nihče ni vedel, kje je ta originalni zapis. Novembra 2014 sem jih po naključju odkril med neurejenim arhivskim gradivom v župnijskem arhivu Levpa. Prav v tej župniji je Srečko Šuligoj nazadnje služboval. Ti štirje listi so bili med različnimi drugimi dokumenti, tja odloženi brez posebne logike. Poleg ni bilo nobenih drugih zapiskov ali dokumentov, ki bi jih lahko povezovali z župnikom Šuligojem.⁴

3 Srečko Šuligoj, »Aretacija nadškofa Margottija – 1.–8. maja 1945«, v: *Koledar Goriške Mohorjeve družbe*, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1990 (dalje Šuligoj, »Aretacija nadškofa Margottija«), str. 34–39.

4 Za prijaznost pri raziskovanju se zahvaljujem g. Alojzu Kobalu, župniku v Levpi.

Osebni spomini so pomemben zgodovinski vir za razumevanje dogodkov in nam olajšujejo interpretacijo pisnih virov. Nudijo nam pogled s stališča malega človeka, v tem konkretnem primeru pa so pomembni za razumevanje dogodkov neposredno po drugi svetovni vojni in pri rekonstrukciji delovanja jugoslovanskih oblasti v zasedeni Gorici.

O prostoru in času

Ob koncu druge svetovne vojne, na začetku maja 1945, so Gorico zasedli jugoslovanski partizani iz enot IX. korpusa. V zadnjih dneh aprila 1945 so se skozi mesto valile množice umikajočih se kolaborantskih protikomunističnih enot, predvsem srbskih četnikov, ki so povzročili tudi zločine v mestu in okolici. Goriški italijanski komite narodne osvoboditve (it. *Comitato di Liberazione Nazionale di Gorizia, CLN*) je še pred prihodom slovenskih partizanov organiziral mestno stražo, ki je sprožila upor in kratkotrajne spopade s četniki. Partizani so po bojih 1. maja 1945 vkorakali v Gorico in zajeli pripadnike nemške vojske, le štiri ure preden je v mesto prišla prva izvidnica zavezniških enot, sestavljena iz pripadnikov 2. novozelandske armade. Po partizanskem vkorakanju v mesto je oblast prevzela »Komanda mesta Gorica«, ki ji je poveljeval major Aco Zupanc.⁵

Dr. Rudolf Klinec (1912–1977), župnik v Velikih Žabljah v Vipavski dolini in protikomunistično usmerjen narodnjak,

5 Tone Lotrič, Škofjeloški odred, Knjižnica NOV in POS, Ljubljana 1971, str. 302–311; *Slovenska novejša zgodovina*, 1. knjiga, ur. Zdenko Čepič idr., Ljubljana 2005, str. 769–770; Renato Podbersič, *Revolucionarno nasilje na Primorskem 1941–1945: Goriška in Vipavska*, SCNR, Ljubljana 2011, str. 54, 55; Kaja Širok, *Kalejdoskop goriške preteklosti*, Založba ZRC, Ljubljana 2012, str. 101–109.

ki se je ob koncu vojne tudi sam umaknil čez Sočo, je 1. maja 1945 med drugim v svoj dnevnik zapisal: »O Nemcih ni nikjer ne duha ne sluha. Kar skopneli so. Vesti prihajajo, da so titovci že v Trstu. Enako v Gorici. Četniki pa držijo ločniški most in ščitijo prehod še zadnjih četniških in dobrovoljskih edinic. Kje so toliminski in tržaški domobranci? Tako neurejeno in neorganizirano smo se umaknili, da so ostale te stranske edinice pripuščene samim sebi. Tu je spet pogrešilo poveljstvo! Aj, ti Srbi! General Andrej in major Debeljak sta silila, naj bi naši zasedli Gorico in jo držali do prihoda zaveznikov, kateri bodo spoštovali ono oblast, ki jo najdejo na terenu. Toda Srbi niso hoteli; da imajo že itak preveč izgub in da jih Gorica veliko ne briga. Da je stvar slovenskih odredov! Mi pa nismo imeli v Gorici nikake oborožene sile! Pogrešeno! S kako lahkoto bi bili prevzeli oblast!«⁶

Katoliška cerkev na Goriškem je konec vojne dočakala z relativno majhnim številom žrtev med duhovniki, zlasti v primerjavi s t. i. Ljubljansko pokrajino. Krščansko-socialno gibanje je bilo na Goriškem v obdobju med dvema vojnama daleč najmnogičnejše organiziran politični subjekt. Do ukinitve parlamentarnega življenja ga je v rimskem parlamentu zastopal najprej duhovnik Virgil Šček, nato pa dr. Engelbert Besednjak. Potem ko je fašistična diktatura ukinila delovanje vseh političnih strank in društev, je gibanje začelo delovati tajno in kot tako ostalo aktivno vse do druge svetovne vojne. Na teritorialni ravni je lahko računalo na izjemno razvejano mrežo, ki se je posredno opirala na župnije. Cerkvi je bila zagotovljena precejšnja avtonomija pri pastoralnem delu, kar je v mračnem obdobju fašizma omogočalo rabo slovenske besede in slovenske pesmi v številnih primorskih cerkvah, predvsem na podeželju. Velika večina primorskih duhovnikov se je posta-

6 Rudolf Klinec, *Dnevniški zapisi: 1943–1945*, ur. Peter Černic in Renato Podbersič, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 2010, str. 302, 303.

vila na stran rešitve narodnega vprašanja oz. narodnih idealov, pač v smislu rekla »komunizem bo prešel, narod pa ostane«. Zato tudi v glavnem niso nasprotovali partizanskemu osvobodilnemu gibanju, temveč komunistični revoluciji. Manjši del duhovnikov je sicer zavzel odkrito nasprotno stališče do osvobodilnega gibanja pod vodstvom Osvobodilne fronte oz. komunistov, vendar mu na Goriškem ni uspelo organizirati širšega gibanja. Konec koncev je večina duhovnikov ostajala ideološko pasivnih, njihovo delo je bilo omejeno na pastoralno skrb za vernike in karitativne dejavnosti.⁷

Jugoslovanska zasedba Gorice 1. maja 1945 je pomenila tudi konec enotnosti goriške nadškofije, ustanovljene leta 1751, ki je kot dedič oglejskega patriarhata z nekaterimi ozemeljskimi spremembami preživela skoraj dvesto let. Najprej se je na udaru znašel goriški nadškof Carlo Margotti,⁸ ki se na Goriškem kot prišlek iz Emilije - Romanje nikakor ni znašel, k čemur sta nedvomno prispevala italijanska protislovenska politika v obdobju fašistične strahovlade in njegovo navdušenje nad fašizmom pred drugo svetovno vojno. Med večino slovenskih duhovnikov in vernikov ni bil priljubljen, čeprav se je precej dobro naučil slovenščine. V zadnjih mesecih vojne se je na ozemlju goriške nadškofije vodila ostra propaganda partizanskega gibanja proti nadškofu Margottiju. Obtoževali so ga

7 Marija Čipić Rehar, *Cerkev in oblast na Primorskem v letih 1945–1953*, Družina, Ljubljana 2006 (dalje Čipić Rehar, *Cerkev in oblast na Primorskem*), str. 41–43; Kazimir Humar, »I cattolici sloveni durante la guerra e la resistenza«, v: *I Cattolici Isontini nel XX secolo*, III, Gorica 1987, str. 201–209; Renato Podbersič, »Cerkev in meja na Goriškem po drugi svetovni vojni«, *Goriški letnik*, letnik 41, 2017, str. 89–91.

8 Carlo Margotti (1891–1951), rojen v kraju Alfonsine pri Ravenni, študiral je v Bologni, mašniško posvečenje je prejel maja 1915. Med letoma 1930 in 1934 je bil apostolski delegat v Turčiji. Od leta 1934 do smrti je bil goriški nadškof, enajsti po vrsti. Pokopan je v Gorici.

fašizma in nasprotovanja »narodnoosvobodilnemu gibanju«. Nadškof Margotti je sicer v postnem pismu leta 1945 obsodil uboje iz maščevanja in političnega sovraštva, ki »sejejo teror in nezaupanje v duše teh prebivalcev, ki so bili do včeraj vedno mirni«. Zdi pa se, da ni na enak način razumel nacionalnih sporov in fašističnega nasilja, ki so dvajset let divjali na Goriškem. Večkrat so mu sicer svetovali, naj se umakne iz Gorice pred pričakovano jugoslovansko zasedbo, toda odločil se je, da bo ostal v nadškofijski palači. V njegovi korespondenci z videmskim nadškofom Nogaro je jasno izraženo zavedanje, da se je čas njegovega škofovanja v Gorici iztekel. V pismu škofiji z dne 30. aprila 1945 vabi k umirjenosti, vsi naj si pomagajo med seboj, brez nacionalnega razlikovanja, da bi na novo gradili v odpuščanju in ob bratski pomoči.⁹ Jugoslovanske zasedbene oblasti so nadškofa Margottija že 2. maja 1945 v zgodnjih popoldanskih urah aretirale in konfinirale v palači grofov Coronini na goriškem Cingrofu. Ukrep so jugoslovanske vojaške oblasti utemeljevale s tem, da je bil nadškof Margotti »nasprotnik narodnoosvobodilnega gibanja in da bi njegovo politično obnašanje lahko podžigalo državljansko vojno«.¹⁰

Kmalu so se razširile tudi govorice, da so partizani/komunisti nadškofa Margottija ubili. Istočasno je zanj pri zavezniških vojaških oblasteh v Vidmu posredoval videmski nadškof Nogara. Zaprtega nadškofa je jugoslovanska tajna politična policija OZNA nekaj dni zasliševala v palači Coronini, 8. maja pa so ga izgnali v Videm, kjer mu je nadškof Giuseppe Nogara ponudil zatočišče. Odlok vojaških oblasti je utemeljeval ta ukrep s tem, da je bil nadškof nasprotnik partizanskega gibanja. Nadškof Margotti je že pred jugoslovanskim vkorakanjem

9 Luigi Tavano, *La diocesi di Gorizia 1750–1947*, Istituto di Storia Sociale e Religiosa, Gorica 2008, str. 236–239.

10 Tavano, *La diocesi di Gorizia*, str. 240.

v Gorico pooblastil stolnega kanonika Ignacija Valentinčiča (1867–1946), da ga je med odsotnostjo nadomeščal kot generalni vikar. Iz mesta je namreč v strahu pred partizani pobegnil tudi generalni vikar Giovanni Battista Buttò, sicer Margottijev zaupnik. Kanonik Valentinčič se je trudil z intervencijami pri jugoslovanskih vojaških in civilnih oblasteh, da bi zaščitil integriteto nadškofa Margottija.¹¹ Aretacijo nadškofa Margottija lahko prištevamo med tiste ukrepe jugoslovanskih oblasti, ki so jasno težili k ideološkemu utemeljevanju osvojitve/osvoboditve Goriške in predvidene priključitve k novi Jugoslaviji, z odstranitvijo vsakršne možne ovire pri oblikovanju nove stvarnosti.

Po podpisu beograjskega in devinskega sporazuma (9. in 20. junija 1945) se je jugoslovanska vojska delno umaknila s tega območja, ki je do uveljavitve pariške mirovne pogodbe sredi septembra 1947 mednarodnopravno še vedno ostajalo del italijanske države. Tako je konec druge svetovne vojne na Primorsko prinašal nove razmere, predvsem pa je pomenil prelom z obdobjem, ki je postavilo slovenski narod na zahodnem etničnem ozemlju pred težko preizkušnjo. Nadškof Margotti se je v Gorico vrnil 13. julija 1945, po umiku jugoslovanskih enot iz mesta. Po predhodnem obisku v Vatikanu, kjer ga je 16. maja sprejel tudi papež Pij XII., je bil zelo razočaran. Na Goriško se je namreč želel vrniti za kratek čas, za dobo največ enega tedna, da bi vse pripravil za svoj umik z nadškofijskega sedeža. Njegove želje in pričakovanja je sporočil msgr. Valentinčič na seji kapitlja 4. julija 1945. Kot kaže, je bila Margottijeva vrnitev v Gorico povezana z natančnimi navodili Svetega sedeža in v

11 Luigi Tavano, »Carlo Margotti e la Chiesa Goriziana«, v: *I Cattolici Isontini nel XX secolo*, III, Gorica 1987, str. 167–175; Luigi Tavano, »1945: La crisi finale dell'unità della diocesi«, v: *Chiesa e società nel Goriziano fra guerra e movimenti di liberazione/Cerkev in družba na Goriškem ter njihov odnos do vojne in osvobodilnih gibanj*, ur. F. M. Dolinar, L. Tavano, Istituto di storia sociale e religiosa, Gorica 1997, 273–280.

nasprotju z njegovo željo, da bi ga razrešili škofovske funkcije. Kadrovska politika Svetega sedeža je (bila) namreč povezana z mednarodnopravno ureditvijo mejnega vprašanja in nepriznavanjem odločitev, doseženih z uporabo sile.¹²

V čas štiridesetdnevne jugoslovanske uprave Gorice segajo še danes ne popolnoma pojasnjene aretacije, ki jih je izvajala jugoslovanska tajna politična policija OZNA. Veliko aretiranih se ni nikoli več vrnilo, končali so v različnih breznih, največ na Trnovski planoti. Zadnje raziskave kažejo, da je bilo žrtev t. i. fojb na Goriškem okrog 900. Obenem je treba poudariti, da se aretacije in umori niso dogajali na etnični ravni, ampak je bil odločilen ideološki, to je razredni pristop. Zato v fojbah ne ležijo samo pobiti Italijani, ampak najdemo med njimi tudi precej žrtev slovenskega in hrvaškega rodu, ki jih je nova revolucionarna oblast dojemala za svoje idejne nasprotnike. Umori in justifikacije jugoslovanskih resničnih ter namišljenih nasprotnikov so se v glavnem zaključili po podpisu beograjskega sporazuma, ko so na Goriškem v coni A zavezniške vojaške uprave 12. junija 1945 Anglo-Američani vzpostavili vojaško upravo.¹³

12 Tavano, »Carlo Margotti e la Chiesa Goriziana«, str. 167, 168; Franc Kralj, »Cerkveni in verski položaj Slovencev na Goriškem v letih 1940–1947«, v: *Chiesa e società nel Goriziano fra guerra e movimenti di liberazione/ Cerkev in družba na Goriškem ter njihov odnos do vojne in osvobodilnih gibanj*, ur. F. M. Dolinar, L. Tavano, Istituto di storia sociale e religiosa, Gorica 1997, str. 130, 131; Čipić Rehar, *Cerkev in oblast na Primorskem*, str. 59, 60.

13 Nevenka Troha, Fojbe, *Slovenska kronika XX. stoletja*, knjiga 2, Ljubljana 1996, str. 108; Nataša Nemec, »Zapori in fojbe ob koncu vojne«, *Svobodna misel*, št. 11, 1995, str. 19; Raoul Puppo, »Violenza politica tra guerra e dopoguerra – Il caso delle foibe giuliane 1943–1945«, v: *Foibe: Il peso del passato, Venezia Giulia 1943–1945*, Benetke 1997; Nataša Nemec, *Seznam izginulih in umrlih od maja 1945 dalje iz bivše Goriške pokrajine Julijske*

O Srečku Šuligoju

Srečko (Feliks) Šuligoj se je rodil 16. marca 1923 v župniji Srca Jezusovega v Gorici. Njegova oče in mati sta bila Jožef in Angela, rojena Keber. Novorojenca sta krstila 4. aprila istega leta v cerkvi sv. Silvestra v Pevmi pri Gorici, od koder je prihajal Srečkov oče. Šolal se je v malem semenišču (1934–1942) in nato v centralnem bogoslovnem semenišču v Gorici (1942–1946). Prav goriško večnacionalno okolje (Slovenci, Furlani, Italijani, Hrvati), v katerem so se izobraževali bodoči duhovniki, je za vedno zaznamovalo mladega bogoslovca Srečka. Iz njegovega letnika je sicer izšlo enajst slovenskih goriških duhovnikov. Mašniško posvečenje mu je 28. junija 1946 v cerkvi Srca Jezusovega v Gorici podelil nadškof Margotti. Novo mašo je imel v Gornjem Cerovem v Brdih, pridigal mu je dr. Kazimir Humar.¹⁴

Na začetku oktobra 1946 je Srečko Šuligoj prejel dekret za kaplana v župniji Komen, kjer je v osebi župnika Viktorja Kosa (1899–1987) našel odličnega duhovnega vodnika. Mladi kaplan je prišel v kraj, ki ga je nemški okupator februarja 1944 v celoti požgal, prebivalce pa izgnal na Bavarsko. Od leta 1947 je upravljal tudi Temnico in Vojščico na Krasu. Ob boleči razdelitvi goriške nadškofije po uveljavitvi pariške mirovne pogodbe sredi septembra 1947 je ostal na ozemlju novonastale »Apostolske administrature za Goriško«, ki je prišla v okvir Jugoslavije, čeprav se je rodil na ozemlju, ki je pripadlo Italiji. Kot komenski kaplan je deloval do leta 1958.¹⁵

krajine, Goriški muzej Nova Gorica, tipkopis; Jože Pirjevec et al., *Fojbe*, Cankarjeva založba, Ljubljana 2011, str. 67–77.

14 Archivio della Curia Arcivescovile di Gorizia (ACAG), Clero, Sacerdoti, busta 34, fasc. 47, Šuligoj Srečko; Škofijski arhiv Koper, OA Šuligoj Om, Curriculum vitae.

15 Prav tam.

Tistega poletja ga je dr. Mihael Toroš, apostolski administrator jugoslovanskega dela goriške nadškofije, poslal v Brda, v Medano. Upravljal je tudi Fojano in od leta 1964 tudi Šlovrenc v Brdih. Ob koncu januarja 1965 je postal dekan za Goriška brda. Julija 1971 je v Medani obhajal srebrno mašo ter se udeležil ekumenskega romanja v Sveto deželo.

Sredi julija 1974 je Srečko Šuligoj zapustil Brda ter postal dekan in župnik v Kanalu ob Soči. Užival je ugled pri vodstvu Škofije Koper kot dolgoletni škofov svetovalec in član škofijskega gospodarskega sveta. Tedanji apostolski administrator Janez Jenko ga je na začetku sedemdesetih let imenoval v odbor za pripravo cerkvenega središča v Novi Gorici, ki je skrbel za pripravo načrtov in začetek zidave nove cerkve v Novi Gorici. Omenjeni odbor so sicer sestavljali trije ugledni primorski duhovniki: Srečko Šuligoj, dekan v Kanalu, Franc Kralj, profesor v vipavskem semenišču, in Gašper Rudolf, župnik v Mirnu. Poleg tega je Srečko Šuligoj slovel kot dober glasbenik, priznan zvonoslovec in škofijski kolavdator.

Dekana Šuligoja so zelo spoštovali tudi v župniji Kanal, vrata domačinov so mu bila vedno odprta. Poleg drugega je tam uredil bogat župnijski arhiv. Veliko se je družil z nekdanjimi sošolci iz goriškega bogoslovja in z duhovniki v Beneški Sloveniji. Pogosto je prav Srečko Šuligoj organiziral sicer redna srečanja nekdanjih sošolcev. Sredi avgusta 1993 je postal župnik v Levpi nad Soško dolino, kjer je poskrbel za obnovo cerkve sv. Štefana.¹⁶

Njegova mati Angela je imela gostilno ob koncu Drevoreda XX. septembra v Gorici. Tam se je imel mladi Srečko priložnost naučiti tudi furlanščine. Malo pred smrtjo je prevedel iz furlanščine duhovito igrive črtice z naslovom *Mežnarjeve pridige* (furl. *Lis predicjs dal muini*), ki jih je pod psevdonimom Vigi

¹⁶ Prav tam.

Scuete napisal furlanski duhovnik Giuseppe Marchetti. Gre za pravi biser furlanskega pripovedništva. Prevajalec je izbral najznačilnejše zgodbe te pripovedi, ki slika furlansko podeželje in ljudi, kot jih verjetno ni več. Delo idealno odraža furlansko čutenje in miselnost ter vabi k boljšemu poznavanju naših neposrednih zahodnih sosedov.¹⁷

Srečko Šuligoj je umrl 9. novembra 1997 v duhovniškem domu v Šempetru pri Gorici. Pokopali so ga 11. novembra 1997 v Kanalu ob Soči. Njegovo priljubljenost med ljudstvom dokazuje tudi udeležba na pogrebu: *»G. Srečko Šuligoj je umrl v nedeljo, 9. t. m., zjutraj. Že isti dan zvečer so ga prepeljali v Levpo, kjer je ostal na parah v cerkvi, da so se verniki lahko poslovili od njega. V ponedeljek so njegovo truplo prepeljali v Kanal, kjer je prav tako ostal v cerkvi vso noč in naslednji dan. Popoldne je bil pogreb, veličasten, kot bi šlo za škofa. Prihiteli so verniki iz njegovih nekdanjih župnij, pa tudi drugi, da so napolnili ne samo cerkev, temveč tudi trg okrog nje. Somaševanje je vodil škof Metod Pirih, ki je po evangeliju spregovoril o pokojnem. Poleg škofa je somaševalo še okrog sto duhovnikov, precej tudi iz goriške nadškofije, saj so še vedno živi številni njegovi sošolci. Škofu sta asistirala generalni vikar koprške škofije Renato Podbersič in dr. Oskar Simčič. V cerkvi so se oglasile ljudske pesmi, na koru pa je pel domači zbor. Ob koncu maše so se od pokojnika poslovili zastopnik iz Medane, iz Levpe, njegov sošolec Aleksander Lestan, župnik v Črničah, in celo duhovnik iz zamejstva v furlanščini. Pa tudi Komenc se je poslovil od nekdanjega kaplana Srečka Šuligoja. Po obredih v cerkvi se je razvila dolga procesija na kanalsko pokopališče, kjer bo pok. g. Srečko počival ob drugih kanalskih dekanih.«*¹⁸

17 Voce Isontina, 15. november 1997, str. 7. Ricordando don Felice - Srečko.

18 Novi glas, 20. november 1997. Pogreb dekana Srečka Šuligoja.

Spomini Srečka Šuligoja iz pomladi 1945¹⁹

Te stvari pišem po spominu, da ne bi šle v pozabo ali da ne bi jih drugi tolmačili drugače kakor so se razvijale. Tudi zato ker sem bil sam priča temu kar pišem. Drugi so pisali ali bodo zato ker so jim drugi povedali o tem kar so jim tretji pravili. Zakaj je do teh dogodkov prišlo pa naj razpravljajo in ugotavljajo zgodovinarji, ki bodo lahko segli na izvirne dokumente.

Dne 30. aprila 1945 po kosilu me je poklical ravnatelj mons. Giusto Soranzo²⁰ ter mi naročil, naj grem k nadškofu. Tako je malo prej telefoniral. Ko sem prišel mi je g. nadškof dejal: ‚Ostani tu. Ti si Goričan, znaš dobro domačo govorico in kadar so taki dnevi kakršne doživljamo, pride lahko kdorkoli na škofijo in je prav če kdo tudi prav razume.‘

Ta dan ni bilo na škofiji posebnih obiskov. S priprtega okna škofijskega palače naproti restavraciji Zlatega jelena sem opazoval kako je mesto menjalo v par urah podobo. Zjutraj so v redu brez panike odšli Nemci ki so imeli svojo komando v ulici via Roma, kjer je zdaj INA. Tam je imel sedež nemški ‚Berater‘.²¹ Nekaj ur se je zdelo, da je mesto mrtvo kakor navidezni mir pred nevihto. Pojavili so se že nekateri aktivisti ki so se zdaj ojunačili in delali ‚zavedne‘, tako Italijani kot Slovenci. Na vseh oknih so izobesili italijanske in jugoslovanske ali slovenske zastave z

19 Objavljeni spomini so dobesedni prepis iz ohranjenega tipkopisa Srečka Šuligoja, brez slovničnih in pravopisnih posegov. V leta 1990 objavljenem prispevku se vidi jezikovna lektura in tudi vsebinska redakcija. Prevodi iz italijanščine, ki jo ohranjamo v izvirni obliki s spodrseljaji vred, so opravljeni v opombah, če jih ni zapisal že avtor.

20 Mišljen je duhovnik msgr. Giusto Soranzo (1909–2000), po rodu iz Tržiča (Monfalcone). V Rimu je študiral cerkveno pravo na lateranski univerzi. Predaval je v goriškem bogoslovnem semenišču. Med letoma 1951 in 1962 je bil generalni vikar goriške nadškofije.

21 Mišljen je nemški upravnik oz. svetovalec v Gorici, *Deutscher Berater*, to funkcijo je opravljal Gerhard Österreichler.

zvezdo. Okoli poldne pa se je slišalo gosto bližajoče se streljanje v smeri Raštela. Bili so to četniki, menda ne Nedičevci,²² ki so imeli svoje postojanke na Vipavskem in so v borbi proti partizanom in v pričakovanju vrnitve kralja Petra praktično služili Nemcem. Zdaj so se umikali besni. Takoj so zginile vse zastave. Le tisti zastavi ki sta vihrali na Travniki, sta ostali. Če je slučajno kje bila kakšna zastava z zvezdo so gotovo tisto okno obstreljevali četniki. Rekel bi, da so bili divji v besu in razočaranju. Kmalu so obvladali mesto. Lezli so naprej pod zaščito težke ,brede' nato pa streljali v okna. Videl sem jih prav pod oknom. Na škofijo niso oddali menda niti enega strela.²³ Videl sem prav dobro kako je iz ulice via Seminario bežal mlad pekovski vajenec, ki se mi zdi, da sem ga že večkrat videval okrog semenišča.²⁴ Četniki ki so bili pred vrati Monta,²⁵ so oddali nekaj strellov. Fant se je skril za rob portona trgovine Cumar visavi škofije. Nekaj trenutkov je bled kot zid čakal. Ko se mu je zdelo, da so četniki obrnili drugam pozornost je začel teči proti via Stretta,²⁶ toda ko je prišel pred vrata restavracije Pri zlatem jelenu se je zgrudil zadet od rafala. Videl sem četnika kako je zmagoslavno vrgel mastno kučmo v zrak in slavil tako bedno in ponižujočo zmago. Tisto popoldne

22 Privrženci srbskega kolaborantskega in protikomunističnega politika Milana Nedića, imenovani tudi *nedičevci*. Na Goriškem so se znašli v zimi 1944/1945, ko so se morali umakniti iz Srbije, ki jo je zasedla partizanska vojska.

23 Ob koncu aprila 1945 so se številne jugoslovanske protikomunistične enote (srbski in slovenski pripadniki jugoslovanske vojske v domovini, Ljotičevi dobrovoljci, Đujičevi četniki, primorski domobranci, hrvaški domobranci) umikale skozi Vipavsko dolino proti Gorici. Želele so čez Sočo, da bi se predale zahodnim zaveznikom. Njihov umik iz Gorice se je zaključil do noči 30. aprila 1945.

24 Bogoslovno semenišče v Gorici, ustanovljeno leta 1818, je imelo sedež v Semeniški ulici (Via Seminario).

25 Finančna ustanova Monte di Pietà v ulici Carducci v Gorici.

26 Uličica nasproti nadškofijske palače v Gorici, danes Via Bellinzona.

se ne spominjam, da bi kdo prišel na škofijo. Prespal sem na škofiji. Drugo jutro, 1. 5. okrog 9. ure sta prišla dva moža srednje postave, precej v strahu, civilno oblečena. Želela sta govoriti z g. nadškofom. Nista pa hotela se predstaviti. Javil sem nadškofu. „Falli passare.“²⁷ Bila sta pri njem nekako deset minut in sta tiho zaskrbljeno odšla. Nadškof mi pravi: „Li conosci?“²⁸ „Mai visti – uno è il maggiore“²⁹ dei domobranci Kokalj, l' altro il suo vice, capitano.“³⁰ „Pensa tu, mi vengono a pregare affinché io li nascondo nel mio palazzo. Risponsi, impossibile. Se c'è un luogo male adatto per questo è proprio la casa mia. Passate l'Isonzo, credo che ancora ci sia tempo.“³¹ Ta dva nespametna sta mislila, da se bosta skrila bolj varno v domu usmiljenih bratov v via Diaz. Kmalu so ju odkrili ali sta se sama javila in sta izginila verjetno v kakšni jami v bližini Grgarja.³²

27 Prevod: Naj vstopita.

28 Prevod: Ju poznaš?

29 Beseda *maggiore* (major) je v originalu prečrtana s svinčnikom, na roko je dopisano *colonello* (polkovnik). Pravilen zapis v italijanščini bi bil *colonnello*.

30 Prevod: Nikoli ju nisem videl. Eden je domobranski major Kokalj, drugi je njegov namestnik, stotnik.

31 Prevod: Ti pomisli, so me prišli prosit, da ju skrijem v svoji palači. Odgovoril sem, da je to nemogoče. Če obstaja bolj neprimerno mesto za to, je to moja palača. Pojdita prek Soče, mislim da je še čas za to.

32 Mišljen je Anton Kokalj (1892–1945), konjeniški polkovnik vojske Kraljevine Jugoslavije in adjutant prestolonaslednika Petra. Po kapitulaciji se je vrnil v Ljubljano. Od jeseni 1943 je bil inšpektor *Slovenskega narodnega varnostnega zbora* in je vodil njegov organizacijski štab. Veljal je za poveljnika t. i. primorskih domobrancev s sedežem v Trstu. Ob koncu vojne se je hotel polkovnik Kokalj pridružiti protikomunističnim enotam v Vipavski dolini, zato je v nedeljo, 29. aprila 1945, s spremstvom in z avtom odšel iz Trsta in prišel do Gorice. Nameraval je nadaljevati pot do Ajdovščine. V ponedeljek je presenečen ugotovil, da so na cestah partizani. Najprej se je želel skriti v bolnišnici usmiljenih bratov v Gorici, nato je iskal pomoč pri nadškofu Margottiju, ki pa mu v tistih razmerah

Toda o tem se je govorilo pozneje. Sam sem si mislil v kakšnih rokah so bili njih zaupani domobranci.

Okrog 10. ure sta dva vojaka prinesla 2 zastavi in sta sama ju razvila na balkonu škofije. Prinesel sem jim piti kakor je naročil g. nadškof. Zastavi sta bili jugosl. in ital. z rdečo zvezdo. Anglade!!!!³³ Je bil menda pri trgovcu igrač na vogalu via Carducci. Ko se je vrnil čez kakšno uro me je jezno vprašal: „Chi ha messo quele bandiere. Mettile via – io no, mettile via tu“,³⁴ sem odvrnil. Si je ogledal in potem nekje prinesel papeževo zastavo in jo razobesil na drog na sredi balkona. Nihče ni tega opazil skozi ves teden. Snel jo je menda on sam, toda ko smo se vrnili iz vile Coronini³⁵ 7. 5. zvečer.

ni mogel pomagati. Polkovnik Kokalj očitno ni vedel, da so se prav takrat protikomunistične enote premikale skozi Gorico proti Furlaniji. Tako so se njegovi vojaki umaknili v Furlanijo, on sam pa ni hotel bežati. Blizu Gorice, na cesti proti Vrtojbi, so njega in spremljevalca, nadporočnika Šmida, zajeli pripadniki Narodne zaščite. Zasliševala ga je OZNA, potem so ga ubili in truplo najverjetneje vrgli v jamo Zalesnika pri Grgarju. Z njim pri nadškofu Margottiju je bil tudi njegov spremljevalec, tajnik in šofer, nadporočnik Janko (Ivan) Šmid, ki pa je vojno preživel, leta 1946 je bil postavljen pred vojaško sodišče, nekaj let je preživel v zaporu. Več o tem: Jože Velikonja, »Umik«, *Zaveza*, 28, marec 1998, str. 38–40; Tine Velikonja, »Smrt kraljevega adjutanta«, *Zaveza*, 29, junij 1998, str. 34–45; Julij Beltram, *Tukaj je Jugoslavija*, Založba Lipa, Koper 1983, str. 39.

33 Mišljen je duhovnik Pietro Anglade (1922–?), mašniško posvečenje je prejel junija 1944 v Gorici. Ob koncu vojne je bil tajnik nadškofa Margottija, OZNA ga je aretirala skupaj z nadškofom. Po vojni je P. Anglade izstopil iz duhovniške službe.

34 Prevod: Kdo je razobesil tiste zastave? Spravi jih proč. – Jaz že ne, snemi jih ti.

35 Palača plemiške rodbine Coronini na Drevoredu XX. septembra v Gorici, zgrajena ob koncu 16. stoletja. Po smrti zadnjega grofa Viljema (Guglielmo) Coroninija leta 1990 jo upravlja Občina Gorica (Comune di Gorizia). V obdobju jugoslovanske uprave Gorice je bil v palači sedež krajevne Ozne.

Prišla sta tudi druga dva vojaka in zahtevala avto. Nista nič povpraševala po škofu – kakor trdi Marcon³⁶ – sem ju odpravil menda z izgovorom, da ni nič goriva že več dni.

Dne 2. maja pa je prišlo najhuje. Kmalu po kosilu se je najavil neki jugosl. oficir v spremstvu dveh vojakov. Hotel je govoriti z nadškofom. Najavil sem ga nadškofu ki ga je sprejel prijazno kakor je znal on. Pri vseh teh srečanjih je nadškof hotel da sem prisoten in da prevajam, čeprav je sam znal dobro slovensko. Sam mi je rekel: ‚Per essere più sicuro di non fraintendere.‘³⁷

Oficir je govoril približno tako: ‚Poslan sem s strani našega mestnega komandanta ki je zdaj tu v mestu in zelo želi se z Vami srečati in pogovoriti.‘ Nadškof je zelo mirno odgovoril: ‚Cenim njegovo zanimanje, vendar naj on pride sem in se bova pogovorila. Jaz sem nadškof in metropolit in vsi doslej odgovorni komandanti in oblastniki so to upoštevali, Italijani, Nemci ... Moj položaj mi ne dovoljuje, da bi šel prvi tja. Tja ne grem. Naj pride on sem. Bom zelo zadovoljen.‘

Oficir je bil presenečen nad takim zadržanjem, ki ga verjetno ni pričakoval. Ni vedel kaj naj bi naredil. Je sklenil iti po navodila. Pustil je vojaka v salonu pred škofovo sprejemno pisarno, drugega je postavil na porton škofije in odšel. Za druge osebe v škofiji se niso brigali in so računali, da bodo vse izpeljali drugače, bolj enostavno kakor se je potem zgodilo. Jaz sploh nisem prišel v poštev. Toda zgodilo se je tako. Pogledal sem skozi okno in sem videl, da po via Carducci počasi prihaja kolona angleških tankov. Sem stekel na cesto. Nihče od stražarjev me ni vstavil. Postavil

36 Mišljen je duhovnik dr. Enrico Marcon (1902–1958), od leta 1945 goriški kanonik. Msgr. Marcon je tudi avtor knjige *Mons. Carlo Margotti arcivescovo di Gorizia*, Čedad 1957, kjer zelo hagiografsko pristopa do opisa življenja in dela goriškega nadškofa Margottija. Hkrati v tej knjigi pretirava z opisi glede jugoslovanske aretacije in zasliševanj nadškofa Margottija v prvih majskih dneh 1945, glejte str. 95–100.

37 Prevod: Tako bom bolj gotov, da ne razumem napačno.

sem se sredi ceste, bil sem v talarju, kolona se je vstavila. Tistim Angležem sem pokazal in v neki italijanščini in francoščini skušal dopovedati kaj se dogaja. Vojak ki je bil na straži pred portonom je opazil kaj delam, verjetno je razumel za kaj gre, prišel in me potegnil proč. Takrat je prišel po cesti iz hiše prodajalca igrač na vogalu ulice Carducci g. Štefan Gimona³⁸ in mi pravi: ‚Kaj se dogaja?‘ – ‚Nadškofa hočejo odpeljati‘ – ‚Grem gor še jaz.‘ Tako je tudi on pod stražo prišel v pisarno.

Med tem časom pa se je zgodilo to-le. Oficir ki je šel po navodila se je vrnil in z njim neki višji oficir, ki se ni predstavil. Verjetno od Vosa³⁹ ali višje komande in bolj odgovoren v tej zadevi in je nadškofu ponovil zahtevo komandanta. Tudi nadškof je ponovil svoje stališče. Pri vsem tem sem bil prisoten samo jaz in sem prevajal. Ne bom nikoli pozabil dostojanstvenega in pogumnega zadržanja g. nadškofa. Ker je oficir ponovno in jasno zahteval je nadškof, držeč se za ročaje svojega sedeža, rekel: ‚Digli che non vado – povej mu, da ne grem.‘ Oficir je nato rekel: ‚Bomo pa morali rabiti silo‘ in je rahlo potegnil revolver iz žepa. Nadškof je dejal: ‚Protestiram k takemu ravnanju, klonem le pred silo...

38 Stefano Gimona (1913–1982), doma iz Gradeža, v duhovnika posvečen leta 1937 v Gorici. Med drugo svetovno vojno je deloval v župniji sv. Ignacija na Travniku v Gorici. Od 1978 častni kanonik goriške nadškofije.

39 VOS v maju 1944 ni več obstajal! Politične in vojaške nasprotnike partizanskega gibanja pod vodstvom komunistov je od avgusta 1941 nadzirala Varnostno-obveščevalna služba Osvobodilne fronte (VOS OF). Na podlagi sklepov predsedstva SNOS-a, ki je februarja 1944 zasedal v Črnomlju, so VOS formalno ukinili in ustanovili odsek za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS-a. Sredi maja 1944 je v Drvarju prišlo do nastanka vsejugoslovanske obveščevalne organizacije, ki smo jo na Slovenskem poznali pod imenom Oddelek za zaščito naroda ali skrajšano OZNA, urejena pa je bila po vzoru sovjetske NKVD. Vse do konca druge svetovne vojne je bil njen načelnik Ivan Maček - Matija. Centrala Ozne je bila na Stražnjem Vrhu v Beli krajini, to je v Bazi 24.

protesto, cado difronte la violenza. Ali se smem obleči? – *‘Lahko’, in je sam odšel v svojo sobo in se vrnil čez nekaj minut.*

Oblekel je črn rdeče obrobljen talar, rdeč pas in lepo rdečo pelerino in bired. Prišel je v pisarno kjer smo ga čakali. Ko je vstopil je resno, užaljeno toda dostojanstveno rekel: ‘Possiamo andare.’ Lahko gremo. Slovesno smo šli iz sobe... straža, don Gimona, jaz, nadškof, oficir. Spodaj v veži nas je čakal avto da bi nas odpeljal v villo Coronini na Zingrafu.

Spredaj pri šoferju sem sedel jaz in don Gimona, zadaj za mano je sedel nadškof na njegovi levi pa tisti oficir. Na trgu pred škofijo in po cestah je bilo veliko ljudi radi raznih manifestacij in podobno. Verjetno so tudi slutili da se na škofiji nekaj dogaja. Še to. Da je zgledalo bolj varno, tragikomično, je bilo ukazano nekemu vojaku, da je legel v stran na havbo avta z avtomatom v roki. Ko je avto šel iz portona so ljudje obstali in takoj spoznali nadškofa v rdeči pelerini. Nadškof je, kakor njegov običaj, blagoslavljal in nekateri so ob cesti pokleknili. To je šlo na živce oficirju in je dejal: ‘Naših niste hoteli blagosloviti.’ Nadškof je mirno odvrnil: ‘Jaz sem vedno blagoslavljal tiste ki so to želeli.’ Ni res kakor pravi Marcon ... grossa rivoltella ... pistola al petto.⁴⁰ Ni bilo potrebno.

Ko so nas pripeljali v villo Coronini so nas namestili v čedni sobici v prvem nadstropju, okno je gledalo proti semenišču. Na sredi je bila mizica, trije zofa, pred vrati straža. Moram priznati, da smo mislili na najslabše. Nadškof je dejal: ‘Se zna zgoditi, da bodo mene usmrtili, vas pa poslali na kakšno delo.’

Razumljivo, da smo največjo uteho našli v neprestani molitvi. Nihče ni prišel k nam. Nobene hrane za večerjo. Prespali smo sede ob mizi. Naslednje jutro nič. Slabo je kazalo. Opoldne so nam prinesli hrano iz oficirske kuhinje, ki je bila v pritličju. Prejšnji večer sem namreč prosil, da bi šel na stranišče. Peljala me

⁴⁰ Prevod: Velik revolver, pištola na prsih.

je straža v pritličje ravno mimo mize, kjer so malo prej večerjali oficirji. Nekaj je še bilo na krožnikih. ‚Ali lahko vzamem?‘ ‚Ne‘ – Pri odprtih vratih sem lulal. Drugi dan so se stvari nekoliko oziroma bistveno izboljšale, smo dobili nekaj hrane in straža ni bila v sobi temveč le v predsobi. Zvečer sem rekel stražarju naj prosi, da se vendar za nadškofa spodobi neko ležišče. In res, kmalu so prinesli od nekod tri blazine. Anglade je prvi večer spal v sosednji sobi, ni bil z nami. Ko so nam zvečer dali večerjo sem rekel nadškofu naj se uleže. Ni hotel. Se mu je zdelo neprimerno. Na kar mu jaz pravim: ‚Kaj veste kaj Vas še čaka, zasliševanja, morate biti spočiti.‘ Dal se je pogovoriti in se je ulegel in sem ga pokrtil lepo s tisto rdečo pelerino. Vsi ostali trije smo zaspali. Še to. Tisto popoldne sem navezal govor s stražarjem, kadar je ta stražaril v sobi in imel na mizi puškoavtomat. ‚Tovariš, vidim, da imaš zlato odlikovanje. Kje si ga dobil?‘ ‚V borbi proti Švabom.‘ ‚Od kod si doma?‘ – S Komna. Nato hladno naprej. Leto dni kasneje ga zagledam v Komnu kamor sem bil poslan kot kaplan h g. Kosu.⁴¹ Ta stražar je bil Jožko Volčič – Štibelj, ko to pišem še živi. Naslednjo noč nas zbudi nepričakovan obisk. Takoj smo si mislili, zdaj začno tista strašna nočna zasliševanja. Pa nič tega. Le-to: oficir se je tokrat predstavil, Kogoj.⁴²

Vprašal je le to: Kje so ključi tajnega arhiva na škofiji. Nadškof: ‚Trije so ključi, eden je v moji pisalni mizi – smo ga našli /oficir/ drugega je imel kancler Setničar,⁴³ ki je umrl pod

41 Viktor Kos (1899–1987), med 1932 in 1971 dolgoletni župnik in dekan v Komnu.

42 Najverjetneje je mišljen Vlado Kogoj - Mišo (1923–2005), doma s Tolminskega, vendar se je družina kmalu preselila v Ljubljano. Med drugo svetovno vojno je deloval v VOS in pozneje je opravljal vodstvene funkcije v Ozni. Po vojni visoki častnik JLA, upokojil se je leta 1978 s činom generalmajorja. Več o tem: Drago Vresnik, *Druga brigada Vojske državne varnosti – Narodne obrambe*, Ljubljana 1987, str. 222, 257.

43 Franc Setničar, rojen leta 1875 v Ajdovščini, v duhovnika posvečen leta

bombami pri zadnjem 8/4 bombardiranju, pod Kapelo, nekaj dni prej. Tretjega ima gen. Vikar mons. Butto⁴⁴ o katerem pa ne vem ničesar ...‘ ,Hvala‘ /oficir/. In je odšel. Med tem časom so v nadškofiji vse prebrskali niso pa nič naredili niti sestram niti komu drugemu. Le dokumente so iskali ki bi lahko na neki način obremenjevali nadškofa, nasprotno so našli precej gradiva ki je bilo njemu v prid, kako je posredoval pri Nemcih in Italijanih za razne partizane in obsojence.

Ko je Kogoj odšel je nadškof dejal: ,Tega Kogoja ali sem ga jaz birmal ali je bil boter pri kakšni moji birmi.‘ Čudil sem se takšnemu spominu. Iz iste menze so nam dali tudi kozarec vina, da je nadškof rekel: ,V skrajnem slučaju mislim, bi lahko s tem tudi maševal.‘ Do tega ni prišlo ker so se stvari drugače zasukale. Tretji ali četrti dan smo bili skoraj vedno sami. Nadškof je potegnil iz žepa majhen košček blaga 8 x 4 cm je strgal čez polovico približno in mi dal en del rekoč: ,Vzemi, to je košček kute patra Leopolda,⁴⁵ ki je bil moj spovednik. Vedi to je velik svetnik. Priporočimo se mu.‘ To se je zgodilo četrti dan. Potem so nas premestili v drugo večjo sobo v istem nadstropju. Prenesli smo iste blazine. Mislili smo ... zdaj, zdaj bo nekaj.

1898. Bil je prefekt v goriškem malem semenišču, rektor alojzijevišča, profesor glasbe v centralnem bogoslovnem semenišču, tajnik nadškofijske pisarne in od maja 1918 nadškofijski kancler v Gorici. Umrli je tragične smrti med zavezniškim bombardiranjem, 8. aprila 1945 na svojem domu pod Kstanjevico/Kapelo v Gorici.

44 Giovanni Battista Buttò (1883–1950), mašniško posvečenje je prejel leta 1906, med letoma 1941 in 1945 generalni vikar goriške nadškofije, častni kanonik v Gorici. Maja 1942 ga je nadškof Margotti zaradi pritiska goriških bogoslovcev zamenjal na mestu rektorja bogoslovnega semenišča v Gorici. Ob koncu vojne se je začasno umaknil iz Gorice.

45 Mišljen je p. Leopold Mandić (1866–1942), hrvaški kapucin, ki je od leta 1906 deloval v Padovi. Slovel je kot izvrsten spovedovalec. Kanoniziran je bil leta 1983.

Mislim, da so isto noč prišli trije, tudi neka tovarišica, verjetno rekla: ‚Tovariš Margotti ... Sono io.‘⁴⁶ Pokimala je in so odšli.

Si nismo dali odveze ker smo to naredili po spovedi že prvi dan. Marcon opisuje vse z gnevom in bolj tragično kakor je v resnici bilo. Dne 7. maja opoldne so poklicali nadškofa. ‚Vieni con me.‘⁴⁷ Tokrat me niso pustili. Vrnil se je čez 15–20 minut. Rekel je: ‚Odloženo je, moram zapustiti Gorico. Sem protestiral, češ, samo papež me lahko razreši. Morate, ker... jutri Vas odpeljemo v Videm. Od mene so zahtevali le pismeno izjavo, da so z mano ravnali korektno. Kaj pa z mojimi tovariši? Pojdejo z vami.‘ Tudi v svoji največji stiski je nadškof mislil tudi na nas. Plemenito.

Proti večeru so nas odpeljali na škofijo. Mene so še peljali v semenišče da sem vzel kovčeg s perilom, potem še na svoj dom kjer sem bežno pozdravil mamo. Na škofiji smo večerjali. Zadnja večerja. Naslednje jutro smo bili še pri maši g. nadškofa, naložili svoje stvari na avto in odšli. Okrog 9. ure smo bili v Vidmu kjer so nas odložili pred škofijo. Nadškof je takoj šel h g. nadškofu Nogara.⁴⁸ Nam trem pa je začasno poskrbel nadškof zatočišče najprej pri tamkajšnjih kapucinih nato v semenišči Castellerio.⁴⁹ Tako se je nekako zaključila najbolj umazana zgodba v zgodovini goriške nadškofije.

Kar sem zapisal je resnica razen kakšna postranska stvar na katero se več ne spominjam prav točno.

Kanal, 10. 2. 1988.

Srečko Šuligoj

⁴⁶ Prevod: Jaz sem.

⁴⁷ Prevod: Pridi z mano.

⁴⁸ Msg. Giuseppe Nogara (1872–1955), doma iz Lombardije, od leta 1928 nadškof v Vidmu.

⁴⁹ Sodeč po že omenjenih dnevniških zapiskih dr. Rudolfa Klinca, se jim je bogoslovec S. Šuligoj 22. maja 1945 pridružil v begunskem taborišču v Ceseni. Ni znano, kdaj se je vrnil v Gorico.

V zaključku zapisa, objavljenem v koledarju za leto 1990, je še besedilo, ki ga v tipkopisu ne najdemo: »Še to naj omenim. Ob izgonu gospoda nadškofa so razobesili po goriškem mestu lepake v italijanščini in slovenščini in skušali obrazložiti ravnanje proti nadškofu. Podpisala sta jih Aco Zupanc⁵⁰ in major Jože Kuk.⁵¹ Ta Kuk je bil doma iz Bovca. Bil je moj sošolec v semenišču do 3. ali 4. letnika in je nadškofa dobro poznal, verjetno je bil tudi kdaj gost pri njegovi mizi. Ni res, kar so nekateri takrat pripovedovali ali pisali, da so namreč nadškofa pretepali in ga poniževali. Razen tega, kar sem napisal, se ga niso dotaknili in ne drugače zasliševali.«⁵²

50 Aleksander Aco Zupanc, po rodu iz Klanca pri Kozini, je bil topniški oficir 62. razreda vojske Kraljevine Jugoslavije. Ob kapitulaciji Italije je stopil v brigado Ivana Cankarja, potem pa v artilerijo 15. divizije, v kateri je bil poveljnik diviziona. Ob ustanovitvi 1. slovenske artilerijske brigade so ga imenovali za načelnika štaba brigade in je to dolžnost opravljal do odhoda na Primorsko, kjer je postal poveljnik artilerije 9. korpusa. Maja 1945 ga najdemo na mestu poveljnika mesta Gorica, potem pa je kot polkovnik služboval v raznih topniških enotah JLA.

51 Jože Kuk (1922–1948), v partizane je vstopil na začetku leta 1943. Konec februarja 1945 je postal komisar goriškega vojnega območja, to funkcijo je nadaljeval pri komandi mesta Gorica do maja 1945. Po umiku jugoslovanske vojske iz Gorice je nadaljeval vojaško-politično delo v Ljubljani, kjer je bil komisar vojaške baze. Smrtno se je ponesrečil v Logu pod Mangartom.

52 Šuligoj, »Aretacija nadškofa Margottija«, str. 39.

Srečko Šuligoj's Memories from the Year 1945

Summary

The article provides a description of the circumstances in Gorizia in spring 1945 at the end of the Second World War. In the article, we publish the memories written by the Gorizian priest Srečko Šuligoj (1923–1997) in February 1988. The memories are in the form of four pages densely typed with a typewriter; the pages were coincidentally preserved among the unsorted materials of the parish archives in the village Levpa above the Soča Valley. The memories had already been published by the author in a slightly altered form under the title *The Arrest of Archbishop Margotti* in the calendar for the year 1990 by the publishing house Goriška Mohorjeva družba. This time, we publish them in a transcript from the original typescript form.

In his memories, the author describes personal experiences from the last days in April and the first days in May 1945, when he was arrested as a theologian by the Yugoslav secret police OZNA (Department for the Protection of the People) along with the Gorizian archbishop of the time Carlo Margotti and some other Gorizian priests. For a few days, they were imprisoned and interrogated in the palace of the Coronini counts in Gorizia; after that, archbishop Margotti was exiled to Udine while the theologian Šuligoj was released.

In his memories, Srečko Šuligoj fairly accurately describes the circumstances in Gorizia before the arrival of Yugoslav Partisans, as well as their march into town, the arrival of Allied units, the arrest by OZNA, and the transport to the Coronini palace.